

GYŰJTŐK

ÖRÖM ÉS MESTERSÉG

Borda Lajos könyvgyűjtővel Csepregi János beszélget

– A Ki kicsodában az áll, hogy pályáját az ELTE Összehasonlító Élettani Tanszékén fényképészként kezdte. Hogyan lesz egy fényképészből bibliofil? Mi vonzotta annyira a könyvek világa felé?

– Az élettani tanszéken fényképészként kezdtem a pályafutásomat. Valahogy úgy alakult, hogy egyetemre nem jártam. Ennek végeredményben megvolt a maga haszna, s tagadhatatlanul a kára is. Megmaradhatott az ember gondolkodásának szabadsága, s talán másként láthatta a világot, ha nem töltötték meg a fejét rendszerezett tudománnyal. Őszintén megvallva, nem kellett megszakadni a munkában, volt bőven szabadidőm, s ott voltak az antikváriumok. Édesanyám egyik ismerőse, Arnold Gyuláné a Központi Antikváriumban dolgozott, én pedig rendszeresen bejártam oda. Akkoriban még lehetett vásárolni a kirakatból. Így kezdődött a vonzalom. Az árak akkoriban még nem jártak a fellegekben, olyan világ volt, hogy ha a bérből, fizetésből élő emberek éppenséggel könyvet akartak gyűjteni, akkor könyvet gyűjtöttek. Ez ma nem lehetséges, hiszen a drágulás olyan mértékűvé vált, hogy már korántsincs olyan könnyű dolga annak, aki ilyesmivel próbálkozna. Ez a folyamat egyébként természetes, hiszen a háború felkavarta az állóvizet, ami persze leülepszik egy idő után. Egy ilyen történelmi esemény sok mindent átértékel. A háborúnak és a háború utáni időknak megvoltak a haszonélvezői. Nem sokan, s jóval több a vesztes ezen az oldalon, de ami a könyveket illeti, hihetetlen volt a kínálat. Nekünk nem ért véget a háború '45-ben, tartott talán a rendszerváltásig is – ott, ahol éltünk, s azért, ahogyan éltünk.

– A társadalmi háttér tehát kedvezett akkoriban a könyvgyűjtésnek, de ettől függetlenül, a módszert tekintve, mégis hogyan válik valaki gyűjtővé?

– A gyűjtés kezdete általában elég egységes. Mindenki tartozik valahová, mindenkit hívnak valahogy, így aztán elkezd a történelmet, a helytörténetet, a családtörténetet kutatni, s ezekben meg lehet gyökerezni, vagy ezekből lehet valamire tovább mozdulni. Például elindulni visszafelé az évszázadokban. Aztán a gyűjtő kezdi megismerni, megszeretni azt a századot, amelyet kutat. Egyfajta spontán műveltségre, jártasságra tesz szert anélkül, hogy a tanulás keserve ezt megterhelné. Nálam is így kezdődött. A könyvek világa zárt világ, ennek megvoltak a maga előnyei. Lehetett gyűjteni, lehetett böngészni. Mára az internettel inkább technokrata jellegűvé vált a gyűjtés. Egyre kevesebb valódi bibliofil van, hiszen nem gyűjtés az, ha a pénzemen bármit megvehetek, amit akarok.

– *Szavaiból kicseng, hogy a könyvgyűjtés az ön számára izgalmmal járó tevékenység. Eszerint a világháló folyamatos térnyerésével odalett a könyvvadászat öröme?*

– Igen. A vadászat öröme ilyen szempontból elmúlt. Nincs már vadászat, hiszen ha valaki megfizeti, elé állítanak egy barnamedvét, aztán lelövi, és kész. Nem kell a vadat becserkészni, iparszerű mészárlás folyik ezen a területen is. A régebbi korokban, ha egy közösség tagjai elmentek vadászni, először az állat élőhelyét kellett felkutatni, aztán a közelébe férkőzni, megismerni a szokásait, s csak azután lehetett lecsapni rá. Azt hiszem, érthetően kevesebb élvezetet jelent, ha számítógéphez ülve leütök néhány gombot a billentyűzeten, s bármit bármikor megszerezhetek. Korábban akadt kockázata, s akadt öröme is a gyűjtésnek, de mégiscsak vadban bővelkedő, terített asztalról beszélhettünk. Az antikvár piacon volt választék, s valóban lehetett vásárolni.

– *1977-ben, családi vállalkozásként nyitotta meg antikváriumát Budapesten. A régi könyvek állami piaca kétévtizedes szünet után, még csak néhány éve működött. Mi kellett ahhoz, hogy 1977-ben engedélyt kapjon valaki egy magántulajdonban lévő antikvárium működtetéséhez?*

– 1969-től kezdtek aukciókat szervezni, ez elsősorban Hoffmann Ferenc érdeme. Ő verekedte ki – amellet, hogy pártkatona volt, kitűnő üzleti érzékkel is rendelkezett. Csodálatos dolgokat lehetett kapni szinte fillérekért, például esztergomi misekönyvet a 15. századból, 10 000 forintért. Persze senkinek nem volt annyi pénze, vagy ha lett volna is, akkor sem szívesen adta volna ki, de ettől függetlenül tény, hogy hatalmas kínálat volt, s nem kellett milliókat költeni. Aki gyűjteni akart, megtehetette a fizetéséből. 1977-ben ismertem meg a fele-

ségemet, Glóriát, aki az Állami Könyvterjesztő Vállalat antikvár osztályán dolgozott, az árverési részlegen, még abban az évben meg is nyitottuk az antikváriumunkat a Balzac utcában. Engedélyt antikvárium nyitására persze csak úgy lehetett kapni, ha az embernek volt üzlethelyisége. Am üzlethelyiséget csak akkor lehetett kapni, ha volt már nyitási engedély. Ez persze nyilvánvaló hülyeség, de akkoriban nem ez volt az egyetlen. Így aztán egyszerre adtuk be a kérelmeket, s nekünk valószínűleg szerencsénk volt, így sikerülhetett. Azelőtt is volt pár magánantikvárium Budapesten, amelyik ki tudja, ki miért kapott engedélyt.

– *Mi volt a koncepció a könyvkereskedés kialakításánál?*

– Megpróbáltunk megteremteni egy színvonalas, klubszerű boltot, ahol jól érezhetik magukat a betérők. Ezt a törekvésünket sikerült is megvalósítanunk. Akkor még bizonyos szövegek megszerzése komoly problémát jelentett. Nem lehetett kapni például Márait, olyan irodalmat, amely nem a „megfelelő” politikai beállítottság szellemében íródott, nem voltak másológépek. Egészen más éra volt, s nagy dolognak számított egy-egy emigrációban megjelentetett mű kockázattal járó hazahozatala, eladása; de voltak (kis) körök, olyanok, akik próbálták ezeket is gyűjteni, és olyasmit olvasni, amit nem okvetlenül a pártvonal határoz meg. Kellems dolog volt, de később kezdett ellaposodni. Így aztán eljöttünk, és válaszút elé kerültünk, hogy belevágunk-e egy nagy antikváriumba, vagy megmaradunk a feleséggel a családi vállalkozás szintjén. Lehet, hogy azt kellett volna tenni. De alkalmazottakat felvenni, belekerülni egy mókuskerekbe? Akkor nemigen maradhatott volna meg a saját szabadságunk. A jövő viszont mindenképp az interneté. A Múzeum körüti üzletek biztosan megmaradnak, de egyre kevesebben fognak utcai üzletet fenntartani. Ilyet csak saját üzlethelyiségben érdemes. Idegesítő kiszolgáltatottnak lenni. A bérleti díjakat is állandóan emelik. Csak saját helyiségben van lehetőség jó bolt kialakítására úgy, hogy meg is éljen, és jól is érezze benne magát az ember.

– *Könyvszerető emberként mi a bibliofil ars poeticája?*

– Értéket őrizni és értéket teremteni. Mi ki is adunk bibliofil könyveket, még ha tapasztalatunk szerint szinte semmilyen igény sincs rájuk, de ezen túljutottunk. Ma már nemigen érdekelnek az igények, nem azoknak alárendelve hozzuk létre az értékeket, hanem egyszerűen azért, mert meg vagyunk győződve arról, hogy jó az, amit teszünk. Ha az ember tudja, hogy helyes, amit tesz, az éppen elég. Mert ha ál-

landóan arra figyelünk, hogy mit várnak el tőlünk, oda jutunk, amit Chamfort 18. századi francia moralista író mondott: „Aki negyvenéves korában nem embergyűlölő, az sohasem szerette az embereket.” Ha nem úgy végzem a dolgom, hogy füttyülök rá, mit szól hozzá a környezetem, ha felvállalom azt, hogy kiadjak egy könyvet akkor is, ha nem igazán veszi majd senki sem, de ha ennek ellenére jó az, amin ügködöm, előbb-utóbb megkapja az ember a megbecsülést. Még ha előbb meg is kell halni hozzá – hiszen nemcsak a művészeknél van ez így, hanem mindazoknál, akik valamit valóban szeretnek.

– *Az antikváriumok rendszeres látogatói tudják, hogy kezdettől katalógusokban adta közre legbecsebb könyveinek leírását, s ezek a katalógusok a nyomdai lehetőségek függvényében egyre szebbek lettek, maguk is bibliofil értéké válva. A kilencvenes évek elejétől kezdve pedig könyveket is megjelentet. Mi volt a kiadási szempont az első időszakban és később?*

– Megalkottuk a katalógusokat, hogy megmaradjon a munka. Egy zsoltároskönyvben találtam: „Uram, micsoda az embernek élete, s mi néműek az ő esztendei? Elfolynak, mint a patakok, s mint a forrásoknak vizei úgy elcseregedeznek, s meg sem emlékeznek többé azokról.” A katalógusok megmaradnak, azokból majd tudni lehet, mit próbáltunk létrehozni, mivel foglalkoztunk életünkben. Ha nem ügyl az ember, akkor nyom nélkül múlik ki a világból. Lehetséges persze, hogy az sem baj, de azért úgy gondolom, ha van rá lehetőség, mindannyian szívesebben hagynánk magunk után valami jelet, amely talán valóság, talán csak puszta illúzió arról, hogy valami hasznosat hajtottunk végre. Igen, előbb katalógusokat csináltunk, aztán próbálkoztunk meg a könyvkiadással. A kiadási szempont elsődlegesen az volt, hogy új szövegeket adjunk ki, ha lehet, ne Mikszáthot kétszázhuszadszor. Az aránylag egyszerű lett volna: begépelni a szöveget, kinyomtatni, s nagyjából kész. De rengeteg munka létrehozni egy korábban nem létezett értéket. Professzionális szakkönyveket adunk ki és bibliofil könyveket, amiket szeretünk. A szakkönyvek keveseket érdekelnek, pedig olyanok, mint az enzimek, észrevétlenül léteznek a szervezetben, de nélkülük nem működik a test, mégis valahogy senki sem áldoz rájuk szívesen. Nagyon sok tehetséges tipográfus van, akiknek nincsenek kamatoztatva a talentumai, mert egyszerűen nincs rá igény. Éppen ezért örülünk, hogy olyan emberekkel dolgozhattunk, mint Haiman György, Kiss István, Szász Regina vagy Zigány Edit.

– *Minek kell inkább dominálnia egy bibliofil kiadványnál: az irodalmi értéknek vagy a könyvészeti érdekességnek?*

– Irodalmi értéket bibliofil színvonalon kiadni, szerintem ez a legjobb. Erre a kettősségre nem igazán szoktak ügyelni. Általában kiadják Petőfit, vagy azt, ami kéznél van. Ezt én nem tartom valami jó módszernek. Ne azt adjuk ki, ami kéznél van, hanem próbáljuk meg egyesíteni a dolgokat. Fontos szövegeket, érdekes dolgokat jelentősen meg az ember, s tegye ezt bibliofil minőségben, jó papíron, igényes kötésben. Legyen olyan, mint egy céhen belül a remek. A mesterek annak idején csak azt a legényt avatták fel, aki létrehozott egy remeket. Ma ez nincs így, tele van a világ kontárokkal. Nem várják el egy szakmában, hogy magas színvonalon teljesítsenek. Annak idején megnézték, hogy megvan-e a megfelelő technikai tudás. Az lehetett festő, aki tudott festeni, nem az, aki kedvtelésből odaült a vászon elé. Megváltozott a világ, de mi azért ügyelünk arra, hogy minőséget hozunk létre. A bibliofil könyvkiadás túlmutat a könyvészeti érdekességen. Állítólag volt Angliában egy olyan bibliakiadás – bár én magam nem láttam belőle példányt –, amelyben a nyomdászok tévedésből kihagyták a hetedik parancsolat elején álló *Ne* szócskát, s így a tízparancsolat felszólítása *Paráználkodj*-ra változott. A könyveket persze bezúzták, és a nyomdászok megkapták a maguk büntetését. De attól ez még éppúgy könyvészeti érdekesség, mint egy dokumentum a Rákóczi-korból vagy 1956-ból, amiből kényes tartalma miatt csak néhány példány maradhatott fenn. Ezzel szemben a bibliofil művek elsődleges jellemzője az alkotás minden fázisában megmutatkozó magas minőség, legyen szó szövegről, papírról, szedésről, kötésről vagy bármi egyébéről. A legnagyobb baj ma általában a kötéssel van. Alig akad valaki, aki jó könyvkötő lenne, gyakran még a restaurátorok is szörnyű munkát végeznek. Persze vannak kivételek is, Juhász Jánost, Peller Tamást, Gönczi Pétert említhetem meg.

– *Mi lehet az oka annak, hogy veszni látszanak a könyvszakma ősi titkai?*

– Megszakadtak a kapcsolatok apa és fiú, mester és tanítvány között. Meghaltak azok a mesterek, akiktől a mesterfogásokat meg lehetett volna tanulni. A képzések a szakma igazi fogásaiból nem sokat vagy inkább semmit sem mutatnak, aki szeretne valamit elérni, annak saját magát kell képeznie, rengeteg idő ráfordításával, fáradságos munkával kutatva ki a fortélyokat. Az aranyozással például súlyos problémák vannak. Mind a mai napig nincs senki Magyarországon, aki úgy tudna nyomni, hogy egy milliméteren belül két betűt el lehessen olvasni, és azok tökéletesen elváljanak egymástól. Persze nincs is,

aki ezt megtanítsa. Kérdés, hogy a mai világnak van-e szüksége még mesterekre. Hiszen ahhoz, hogy meg tudjanak élni, szükségük lenne megfelelő társadalmi háttérre, közegre, amelyet maguk mögött tudhatnak, akik rendelkeznek tőlük. De a művészeti érték iránti igény ma nagyjából nulla. A minőség fogalma lassanként teljesen elvész, de nem kell messzebbre menni az okok kiderítéséhez, mint egy pillantást vetni az élelmiszerreklámokra. Itt ennyivel olcsóbb, ott annyival olcsóbb, de szó sem esik arról, hogy mondjuk az a kenyér ehetetlen. A kérdés csak az, hogy az adott termék mennyibe kerül, s ennek függvényében megveszi a vásárló (vagy nem). Semmilyen igény sincs a minőségre, s az embert már az élet legelemibb szintjén is folyamatosan erre nevelik. Pedig kellene hogy legyenek olyan pékek, akik igazi, jó kenyeret sütnek, s meg is élnek ebből, de ma nincs, aki átvegye tőlük. Így van a könyvvel is. Ha egy kiadó von Haus aus gazdag, akkor megengedheti magának, hogy bibliofil könyveket adjon ki, de ha kizárólag ebből akarna megélni, akkor már súlyos problémái lennének, mert az a közeg, amelyben ma él, nem értékeli a magas színvonalat. Igaz ez a könyvre is és általában a kultúrára is. A mi könyveinket például nagyon szűk kör veszi, egy-két bibliofil akad, és az Országos Széchényi Könyvtárra biztosan lehet számítani. A két kezemen össze tudnám számolni az érdeklődőket, de még annak a néhánynak is örülünk, hogy legalább azért mégiscsak vannak.

– *Mit gondol, az említett értékvesztés milyen hatással lehet általánosságában véve a kultúrára?*

– Azért úgy gondolom, a következetes munka, bárki is végezze, idővel biztosan megtermi a maga gyümölcsét, nem marad hatástalan. Ott vannak például a Telekiek. A Telekiek családneve azelőtt Garázda volt. Gondolom, nem azért, mert Grál-lovagok voltak. De sok generáció óta már azt mondják róluk: micsoda pompás emberek, a nemzet, a kultúra javát szolgálják. Valami hasonlóban bízom most is, hogy a garázda nemzedékek sorából előbb-utóbb kikerülnek majd olyanok, akik az eszközeiket, a vagyont, amelyet elődjeik összeharácsoltak, jóra használják fel. Egyszerűen azért, mert a történelem ismétli önmagát. Az emberek előbb-utóbb remélhetőleg megcsömörlenek a médiaterrortól is. Jött egy újgenerációs újraelosztás, elszegényedtek azok, ellehetetlenítették azoknak a helyzetét, akik valamit továbbvihettek, továbbhagyományozhattak volna, persze megvoltak mindig, s megvannak most is ennek az eredményei. Pontosan olyan ez, mint ahogy a háború után a nagy méneseket felszámolták. A bá-

bolnai ménest tönkretenni nem ütközik különösebb nehézségekbe, de mikor lesz még egyszer olyan? Talán száz esztendő alatt, gondos kezek munkája nyomán. S a társadalom észre sem veszi, bele sem gondol, hogy milyen értékek vesznek el ugyanígy.

– *Nem okoz belső konfliktust, hogy gyűjtő és kereskedő is egy személyben? Mit szeret jobban: értékes könyvet vásárolni vagy eladni?*

– Eladni muszáj. Ha lenne annyi pénzem, talán megtartanék mindent, s nem adnék el, csak gyűjtenék, de a jó kereskedők szerintem mind bibliofilek is. Tudniillik van egy óriási pozitívuma az efféle gyűjtésnek: az ember nem izgatja magát, ha elmegy vagy ha éppen a nyakán marad egy kötet. Szereti azt, amit megvesz, tudja, hogy miért vásárolta, s ha nem veszik meg tőle, akkor sem történik tragédia. Ha másként állnék hozzá, idővel talán idegesítene, hogy tavaly vettem meg, s még mindig itt van, most már le kellene árazni, el kellene adni, de aki gyűjt, annak biztosan nincs terhére, ha egy könyve megmarad.

– *Idealista karakternek kell alhoz lenni, hogy úgy tudjon megválni egy kötetől, hogy közben arra gondol, ha kell jönnie helyette egy másiknak, akkor úgy is megérkezik?*

– En úgy látom, ragaszkodni bizonyos dolgokhoz a legnagyobb tévedés lehet az életben. Áldozat nélkül nincs győzelem. Hogy mindent megtartsak, s mégis előrelépjek, ez biztosan nem megy, de ez az élet valamennyi területére egyaránt igaz. Az élet legtermészetesebb részének kell tartanunk, hogy bizonyos, számunkra fontos dolgoktól időnként meg kell válni. Példának okáért volt egy nagyon szép Vizsolyi Bibliám. Igazán csodás példány, amelyről úgy gondoltam, nem adom el, de utólag mégiscsak örültem, hogy végül rászántam magam.

– *A bibliofílt mennyire tarthatják fogva saját műtárgyai? S ebből a kérdésből kiindulva: végeredményében mi is a könyvgyűjtés igazi lényege?*

– Fogva tarthatják, de ne tartsák annyira fogva, hogy tönkretegyje önmagát és a családját. Számtalan gyűjtő volt, aki bogaras emberként élt az otthonában, s ráment a felesége, a gyermekei. Nem szabad, hogy a könyv szeretete halmozási vággyá váljon. A gyűjtés úgy kezdődik, hogy van öt könyv, van tíz, aztán a végére rájön, hogy igazán nincs is érdemi különbség aközött, hogy háromszázhatvan vagy háromszázhatvanhét kötet van a birtokában. S ilyenkor át kell gondolni, hogy halmoz vagy gyűjt. Teletömöm a polcaimat könyvekkel, melyeket nem olvasok, nem nézek, nem értek, mert a régi könyvnek nem csak mint szöveghordozónak van jelentősége, ezek már sokkal inkább

olyan műtárgyak, amelyekkel kapcsolódom az előző korokhoz, emberekhez. A könyvgyűjtés legalapvetőbb lényege az állandó műveltség, és az, hogy érintkezem az őseimmel, akár vér szerintiek, akár nem, ha pedig megőrzök, az azt is jelenti, hogy megbecsülöm azt az alkotót, aki annak idején létrehozta a művet. Ez a kéziratgyűjtés területén a legérdekesebb: bármilyen iratot vegyek is magamhoz, arról tudom, hogy azzal a személlyel, akinek ez a sajátja volt egykor, azzal bizonyos értelemben most is kapcsolatban vagyok. Persze van, aki ezt igazából egyáltalán nem érti. A pénzügyi része a dolognak fontossági szempontból az utolsó helyen áll, előbb-utóbb persze ráébredünk, hogy anyagi szempontból sem járunk rosszul, de ez csak hozadék, nem ez a lényeg, és nem is ezért csinálom, hanem azért, hogy érdekesebb emberként élhessek a világban.

– *Ön Zebegényben él. Van jelentősége ennek a műgyűjtés szempontjából? Milyen különbségek mutatkoznak ebben a tekintetben Budapest és a vidék között?*

– Nincs jelentősége, hiszen olyan kicsi ez az ország, mindegy, hol lakik az ember. Az internet világában az ember bárhol lehet, nincs úgy elzárva, mint mondjuk Berzsenyi, persze ő így is nagyszerű dolgokat tudott alkotni. Ennek ellenére tagadhatatlan, hogy minden Pesten van. A magyar nemzet még mindig Trianon utóregéseit nyögi. A nemzet problémáinak, gondjainak jelentős része oda vezethető vissza. Például a könyvek világánál maradva: az, hogy minden antikvárium a vízfejű Budapesten van, s képtelenség vidéken létrehozni egy színvonalas kereskedést, mert nem tud megélni csak az átmenő forgalomból. Anyagokhoz sem igazán tud hozzájutni; azelőtt lehetett még vásárolni, de már semmi sincs. Egy vidéki nagyvárosban nem sok minden maradt, a polgári családokat tönkretették. Nagy veszteség, hogy a zsidóság is, amelynek korábban a kezében volt a nyomdászat, a papíripar, és képviseltek településükön bizonyos zárt közösséget, amelyen belül értékeket hoztak létre, teljesen eltűnt. Aztán a gazdag parasztokat is elüldözték. Maradt néhány mártír, és maradt a rom. És ez napjainkra sem nagyon változott, hiszen egy szegény embertől nem lehet elvárni mást, mint hogy napról napra megpróbáljon élni. Egy Gandhiról készült filmet láttam, amely nem tett rám maradandó hatást, de egy benne elhangzó mondatot nagyon igaznak talállok: „A szegénység az erőszak leggyalázatosabb formája.” Egy szegény ember általában bele van kényszerítve a mindennapi lelki jobbágyságba. Miért is tudna más dolgokon gondolkodni, ha

a legalapvetőbb szükségletei nincsenek kielégítve? De az élet adva van, s nekünk ehhez kell alkalmazkodnunk.

– *Mit tanácsolna egy kezdő könyvgyűjtőnek?*

– Elsőként meg kell válaszolnia a legalapvetőbb kérdést: hogy miért gyűjt. Döntse el, hogy mit akar gyűjteni, és azt próbálja rendszeret, módszeresen kutatni. Igyekezzen megismerni a szakirodalmat, művelje magát. Forgassa a Magyar Könyvszemlét, a szakma alapvető folyóiratát, amelyet ma szinte senki sem olvas. Ez helytelen, s nem szimpatikus magatartás, de a gyűjtők egy részét egyetlen cél vezérli, a teaurálás, és hogy később mit mennyiért tud továbbadni. Ne kezdjen csupán pénzügyi okokból gyűjteni, bár azt is megteheti, hogy megveszi egy fiatal alkotó kéziratát, arra gondolva, talán egyszer majd neves alkotó válik belőle. Azért gyűjtsön, mert ez örömet okoz neki, így aztán korántsem biztos, hogy a legdrágább dolgokkal kell kezdeni. Ha mondjuk Bibliákat gyűjt, ismerje meg a kiadásokat, hogy van Káldi-féle katolikus, van lutheránus, van kálvinista, és még számtalan egyéb fordítás. Ismerje meg, hogy mi a különbség köztük, mit miből s mikor fordítottak, próbálja a szakmai alapjait elsajátítani. A legfontosabb mégis az, hogy bármit gyűjtsön is, sörálátétet, képeslapot, könyvet vagy kéziratot, azért tegye, mert örömet okoz neki.